

Univerzita Pardubice

Fakulta filozofická

Pojetí státu v Hegelových Základech filosofie práva

Dominika Špičáková

Bakalářská práce

2017

Univerzita Pardubice
Fakulta filozofická
Akademický rok: 2015/2016

ZADÁNÍ BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

(PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení: **Dominika Špičáková**
Osobní číslo: **H14118**
Studijní program: **B6101 Filozofie**
Studijní obor: **Filozofie**
Název tématu: **Pojetí státu v Hegelových Základech filosofie práva**
Zadávající katedra: **Katedra filosofie**

Z á s a d y p r o v y p r a c o v á n í :

Bakalářská práce bude zaměřena na pojetí státu v myšlení Georga Wilhelma Friedricha Hegela a bude vycházet zejména z jeho nejvýznamnějšího politického díla Základy filosofie práva. V první části se studentka zaměří na pojetí státu u významných Hegelových předchůdců, přesněji na pojetí státu u Thomase Hobbesa a Jeana-Jacquesa Rousseaua. V druhé části bude tématem samotné pojetí státu u Hegela. Třetí část se zaměří na moderní přínos Hegelova pojetí státu v díle Charlese Taylora.

Rozsah grafických prací:

Rozsah pracovní zprávy:

Forma zpracování bakalářské práce: **tištěná/elektronická**

Seznam odborné literatury: **viz příloha**

Vedoucí bakalářské práce: **doc. PhDr. Aleš Prázný, Ph.D.**

Katedra filosofie

Datum zadání bakalářské práce: **30. dubna 2016**

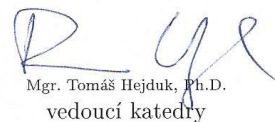
Termín odevzdání bakalářské práce: **31. března 2017**

prof. PhDr. Karel Rýdl, CSc.
děkan

L.S.

Mgr. Tomáš Hejduk, Ph.D.
vedoucí katedry

V Pardubicích dne 30. listopadu 2016

Příloha zadání bakalářské práce

Seznam odborné literatury:

PRIMÁRNÍ LITERATURA:

- HEGEL, G. W. F. Základy filosofie práva. Přel. Vladimír Špalek. Praha: ACADEMIA, 1992. 380 s.
- HOBBS, T. Leviathan, aneb Látka, forma a moc státu církevního a politického. Přel. Karel Berka. Praha: OIKOYMENH, 2009. 516 s.
- ROUSSEAU, J. J. O společenské smlouvě. Přel. Jarmila Veselá. Dobrá Voda: ALEŠ ČENĚK, 1949. 160 s.

SEKUNDÁRNÍ LITERATURA:

- ČAPEK, J. A KOL. Přístupy k etice II. Praha: FILOSOFIA, 2015. 298 s.
- KUDRNA, J. K Hegelovým Základům filosofie práva. In: Základy filosofie práva. Praha: ACADEMIA, 1992.
- MAJOR, L., SOBOTKA, M. G. W. F. HEGEL: Život a dílo. Praha: MLADÁ FRONTA, 1979. 222 s.
- NAVRÁTILOVÁ, O. Stát a náboženství v Hegelově filosofii. Praha: OIKOYMENH, 2015. 207 s.
- PELCZYNSKI, Z. A. (ED.) Hegel's Political Philosophy: Problems and Perspectives. Cambridge: CAMBRIDGE UNIVERSITY PRESS, 1971. 256 s.
- SKINNER, Q. O státě. Přel. Jakub Jínek. Praha: OIKOYMENH, 2012. 120 s.
- SOBOTKA, M. Jean-Jacques Rousseau: "Rozpravy o původu nerovnosti" ke "Společenské smlouvě". Praha: KAROLINUM, 2015. 66 s.
- SOBOTKA, M. Stati k Hegelově fenomenologii a filozofii práva. Praha: KAROLINUM, 1993. 115 s.
- TAYLOR, CH. Hegel. Cambridge: CAMBRIDGE UNIVERSITY PRESS, 2006. 596 s.
- WOOD, A. W. (ED.) Hegel: Elements of the Philosophy of Right. Cambridge: CAMBRIDGE UNIVERSITY PRESS, 1991. 569 s.

Prohlašuji:

Tuto práci jsem vypracovala samostatně. Veškeré literární prameny a informace, které jsem v práci využila, jsou uvedeny v seznamu použité literatury. Byla jsem seznámena s tím, že se na moji práci vztahují práva a povinnosti vyplývající ze zákona č. 121/2000 Sb., autorský zákon, zejména se skutečností, že Univerzita Pardubice má právo na uzavření licenční smlouvy o užití této práce jako školního díla podle § 60 odst. 1 autorského zákona, a s tím, že pokud dojde k užití této práce mnou nebo bude poskytnuta licence o užití jinému subjektu, je Univerzita Pardubice oprávněna ode mne požadovat přiměřený příspěvek na úhradu nákladů, které na vytvoření díla vynaložila, a to podle okolností až do jejich skutečné výše.

Beru na vědomí, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb., o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách), ve znění pozdějších předpisů, a směrnicí Univerzity Pardubice č. 9/2012, bude práce zveřejněna v Univerzitní knihovně a prostřednictvím Digitální knihovny Univerzity Pardubice.

V Pardubicích dne 29. 6. 2017

Dominika Špičáková

Předkládaná bakalářská práce vznikla s podporou programu *Otevřená věda AV ČR* jako studentská vědecká stáž ve Filosofickém ústavu AV ČR, v. v. i. (lektor stáže PhDr. Ing. Jiří Chotaš, Ph.D.).

Poděkování

Na tomto místě bych velmi ráda poděkovala vedoucímu práce doc. PhDr. Aleši Práznému, Ph.D. za jeho podporu a cenné rady a připomínky, a zejména svému konzultantovi PhDr. Ing. Jiřímu Chotašovi, Ph.D. za pomoc při psaní práce a za uvedení do Hegelovy politické filosofie, poněvadž bez jeho pomoci by tato práce těžko vznikala. V neposlední řadě velmi děkuji své mamince, která mi byla nejen při psaní bakalářské práce, ale i v průběhu celého studia největší oporou.

Anotace

Bakalářská práce pojednává o pojetí státu G. W. F. Hegela v jeho nejvýznamnějším politickém spisu *Základy filosofie práva*. Autorka se rovněž věnuje pojetí státu u dvou významných Hegelových předchůdců — Thomase Hobbesa a Jeana–Jacquese Rousseaua. Práce je rozdělena do třech částí. První kapitola představuje Hobbesovu koncepci státu a jeho formulaci společenské smlouvy. Dále se text zabývá pojetím státu a společenské smlouvy u Rousseaua. Třetí a stěžejní část pak pojednává o Hegelově koncepci státu, přičemž se soustředí zejména na jeho trojí pojetí státu, tedy na politický stát, vnější stát a mravní stát.

Klíčová slova

Georg Wilhelm Friedrich Hegel, Thomas Hobbes, Jean–Jacques Rousseau, pojetí státu, teorie společenské smlouvy

Title

Conception of the State in Hegel's Elements of the Philosophy of Right

Annotation

This bachelor thesis deals with the conception of the state of G. W. F. Hegel in his most important political work *Elements of the Philosophy of Right*. The work also examines the conception of the state of Hegel's two well-known predecessors — Thomas Hobbes and Jean–Jacques Rousseau. It is divided into three parts. The first chapter describes Hobbes' conception of the state and his formulation of social contract. In the next part, it discusses Rousseau's conception of the state and social contract. In the third and main part, it focuses on Hegel's conception of the state, especially on his triplicate conception of state, therefore on Political State, External State and Ethical State.

Key words

Georg Wilhelm Friedrich Hegel, Thomas Hobbes, Jean–Jacques Rousseau, conception of state, theory of social contract

Obsah

Úvod.....	9
1 Pojetí státu podle Thomase Hobbesa.....	11
1.1 Formulace společenské smlouvy.....	11
1.2 Suverenita státu.....	13
2 Pojetí státu u Jeana–Jacquese Rousseaua.....	16
2.1 Formulace společenské smlouvy.....	16
2.2 Svrchovaná moc.....	18
2.3 Obecná vůle.....	18
2.4 O zákonech.....	20
3 Pojetí státu Georga Wilhelma Friedricha Hegela.....	22
3.1 Hegelovo trojí pojetí státu.....	22
3.2 Stát jako politický stát.....	23
3.2.1 Vladařská moc.....	24
3.2.2 Vládní moc.....	25
3.2.3 Zákonodárná moc.....	27
3.3 Stát jako vnější stát.....	29
3.3.1 Povaha občanské společnosti.....	29
3.3.2 Systém potřeb.....	30
3.3.3 Právní systém.....	31
3.3.4 Policie a korporace.....	31
3.4 Stát jako mravní stát.....	32
3.4.1 Patriotismus.....	33
Závěr.....	35
Bibliografie.....	37

Úvod

Tématem předkládané bakalářské práce je pojetí státu u německého filosofa Georga Wilhelma Friedricha Hegela. Ten je obvykle považován za obhájce tehdejšího pruského státu. Avšak je tomu tak skutečně? Jak Hegel chápe stát a jeho instituce? Cílem bakalářské práce je popsat Hegelovu koncepci státu a odpovědět na tyto otázky.

Dříve však než budeme pojednávat o Hegelově pojetí státu, zaměříme se na dva významné Hegelovy předchůdce — Thomase Hobbesa a Jeana–Jacquese Rousseaua a ukážeme si, jak se jejich pojetí státu liší od pojetí Hegelova.

Při rozboru Hobbesova pojetí státu budeme vycházet z jeho nejvýznamnějšího spisu *Leviathan (Leviathan or The Matter, Forme and Power of a Common Wealth Ecclesiasticall and Civil, 1651)* a ze sekundární literatury, a to zejména ze spisu Quentina Skinnera *O státě (2012)*. V případě Rousseauova pojetí státu bude ústředním primárním pramenem jeho politický spis *O společenské smlouvě (Du Contrat Social ou Principes du droit politique, 1762)*.

Co se týče Hegelova pojetí státu, budeme vycházet z jeho hlavního politického spisu *Základy filosofie práva (Grundlinien der Philosophie des Rechts, 1821)*. Nebudeme tak přihlížet k ostatním Hegelovým politickým textům, které buď nejsou dostupné v českém jazyce, anebo pocházejí z jiných období, a tak se věnují i jiným tématům (například spis *Německá ústava*). K rozboru Hegelovy politické filosofie nám poslouží i sekundární literatura, například disertace Olgy Navrátilové *Stát a náboženství v Hegelově filosofii (2015)* nebo spis filosofa Charlese Taylora *Hegel (1975)* či spis politologa Shlomo Avineriho *Hegel's Theory of the Modern State (1972)*.

První kapitola práce se bude zabývat pojetím státu u Hobbesa, jednoho z hlavních představitelů teorie společenské smlouvy, která je dodnes základem moderních teorií států. Podle Hobbesa se lidé původně nacházejí v přirozeném stavu, v němž přetrvává stav války všech proti všem, a to zejména proto, že každý jednotlivec je podle něj výlučným egoistou a soustředí se pouze na uspokojování vlastních potřeb a vášní. Hlavním účelem státu je tedy omezit tento stav a navodit mír mezi jednotlivci a současně ochraňovat stát navenek vůči ostatním státům. Tato kapitola se tak nejdříve zaměří na Hobbesovu formulaci společenské smlouvy a poté na postavu suveréna a jeho práva a povinnosti plynoucí z jeho postavení.

Obsahem druhé kapitoly bude pojetí státu u Rousseaua, jenž je podobně jako Hobbes také představitelem teorie společenské smlouvy. Lidé se podle něj rovněž vyskytují v přirozeném stavu, avšak je nemožné, aby v něm jednotlivci dále setrvali. Ústředním pojmem Rousseauova pojetí státu je obecná vůle, která představuje určitý vyšší princip, jemuž se musí

vše ostatní podřídít. Kapitola se tak nejprve zaměří na Rousseauovu formulaci společenské smlouvy a poté na pojetí obecné vůle, jejíž myšlenka ovlivnila i samotného Hegela.

Poslední a stěžejní část práce bude pojednávat o pojetí státu u Hegela, jenž rozlišuje trojí pojetí státu. Prvním pojetím státu je stát politický, v němž je zcela zásadní dělba státní moci na moc vladařskou, vládní a zákonodárnou. Druhým pojetím státu je vnější stát, který tvoří sféra občanské společnosti. Třetím pojetím je pak mravní stát, jenž vyjadřuje to, že Hegel nechápe stát jen jako politickou instituci, ale vyzdvihuje jeho mravní charakter. Tato kapitola se tak zaměří na výklad jednotlivých pojetí s úmyslem pochopit, na jakých základech stojí Hegelův stát a jaké instituce jej tvoří.

1 Pojetí státu podle Thomase Hobbesa

První kapitola se zabývá pojetím státu u Thomase Hobbesa. Zaměřuje se především na jeho formulaci společenské smlouvy, jež je pro vznik státu určující. Druhá část kapitoly pojednává o roli suveréna a o právech a povinnostech spojených s jeho činností, jejichž jednotou vytváří suverenitu státu.

1.1 Formulace společenské smlouvy

Hobbes zakládá své pojetí státu na myšlence společenské smlouvy, kterou mezi sebou uzavírají vzájemně rovní a svobodní jedinci. Společenská smlouva tedy představuje konstitutivní moment vzniku státu.¹

Hobbes odmítl myšlenku, že lid jako takový je sám sjednocen. Tím se vymezil vůči populistické teorii státu, kterou hájili představitelé parlamentu. Podle jejich názoru suverénní moc spočívá v rukou tělesa lidu. Avšak podle Hobbesova individualistického stanoviska každý jednotlivec žije odděleně od ostatních, a to proto, že v jeho přirozenosti není s to tvořit sjednocený kolektiv,² a je tedy nemožné, aby existovalo něco jako těleso lidu.³ Z toho vyplývá, že společenská smlouva nemůže být uzavřena mezi suverénem a tělesem lidu. Hobbes také odmítá představu absolutistické teorie, „podle níž náležitým vztahem mezi lidmi a jejich vládci může být pouze vztah pasivního a poslušného tělesa k suverénní hlavě státu.“⁴ Na rozdíl od obou těchto teorií je v Hobbesově pojetí státu ústřední vůle jednotlivců.

Lidé „ze své přirozenosti milují svobodu a panování nad jinými,“⁵ a proto se původně vyskytují v takzvaném přirozeném stavu (*status naturalis*). V tomto stavu jsou si všichni lidé rovni, a proto má každý právo na vše a současně „každý je nepřitelem každého.“⁶ Stávají se nepřáteli zejména v momentě, kdy dva či více lidí touží po téže věci, avšak těšit se z ní může pouze jeden z nich.⁷

Problematika jednoty společenství lidí tak spočívá v tom, že každý jednotlivec jedná především na základě svých individuálních potřeb a vášní. To vede k tomu, že každý jednotlivec ohrožuje všechny ostatní jednotlivce a současně je sám jimi ohrožován. Podle Hobbesa jsou totiž lidé ze své přirozenosti výluční egoisté, a tak usilují pouze o své vlastní

¹ NAVRÁTILOVÁ, O., *Stát a náboženství v Hegelově filosofii*, Praha: OIKOYMENH, 2015, s. 27.

² CHOTAŠ, J., *Práva a povinnosti suveréna u Hobbesa*, In: Suverenita panovníka, lidu a státu v moderní politické filosofii, rukopis, s. 28.

³ SKINNER, Q., *O státě*, přel. Jakub Jinek, Praha: OIKOYMENH, 2012, s. 76.

⁴ Tamtéž, s. 76.

⁵ HOBBS, T., *Leviathan, aneb Látka, forma a moc státu církevního a politického*, přel. Karel Berka, Praha: OIKOYMENH, 2009, s. 117 (XVII, 1).

⁶ Tamtéž, s. 89 (XIII, 8).

⁷ Tamtéž, s. 87 (XIII, 3).

dobro a sebezáchovu. Tímto přesvědčením se Hobbes vymezil vůči Aristotelovi, podle něhož jsou lidé ze své přirozenosti tvory společenskými.⁸

Za hlavní příčiny sporů mezi lidmi, jež vyplývají z jejich přirozenosti, považuje Hobbes soupeření, nedůvěřivost a touhu po slávě. Jednotlivci se tak navzájem ohrožují a ubližují si kvůli zisku, vlastní bezpečnosti a v neposlední řadě kvůli vlastní pověsti.

Z výše uvedeného je patrné, že neexistuje-li nějaká vyšší politická moc, jež by regulovala individuální zájmy a vášně jednotlivců, vyskytují se lidé ve stavu války, přesněji ve stavu války každého proti každému (*war of every man against every man*).⁹

Takový stav potom vede k velké rozdělenosti názorů jednotlivců, jež způsobují, že od jednotlivců nemůžeme očekávat „ani obranu, ani ochranu proti společnému nepříteli, ani proti bezpráví, které si činí navzájem.“¹⁰ Hobbes sice mluví o zákonech přírody, jimiž jsou například spravedlnost či milosrdenství, ty však nejsou dostačující k tomu, aby mezi lidmi zavládl mír. V přirozeném stavu totiž neexistuje žádná moc, která by dohlížela na jejich dodržování.

A proto jediným možným východiskem, jak docílit toho, aby se utvořila společná moc, „která by byla s to ochránit lidi před vpádem cizinců a před bezprávím, jež činí jeden druhému,“¹¹ je uzavřít společenskou smlouvu. Tím se svěří veškerá moc do rukou jednoho člověka či jednoho shromáždění, jež bude schopno přeměnit všechny individuální vůle ve vůli jednu. Přesněji tedy půjde o to, určit jednoho člověka či jedno shromáždění, kterému každý podřídí svoji vůli a své úsudky. Uzavřením společenské smlouvy vznikne z velkého množství jednotlivců kolektiv a společná moc spočívající v jednotné „určující vůli, a to vůli suverénního zastupitele.“¹² Lidé musí věřit v to, že v nově nastoleném uspořádání je čeká mírový a řádný život, jaký nebyl možný v přirozeném stavu.¹³ Uzavřením společenské smlouvy tak lidé přecházejí z přirozeného stavu do stavu občanského (*status civilis*).

Hobbes dodává, že taková smlouva je „více než souhlas nebo shoda: je to skutečná jednota jich všech v jedné a téže osobě.“¹⁴ K tomuto sjednocení dojde tak, že každý jakoby pronese: „Autorizuji a vzdávám se svého práva na sebevládu ve prospěch tohoto člověka či tohoto shromáždění pod podmínkou, že se ty stejným způsobem vzdáš svého práva v jeho

⁸ ARISTOTELÉS, *Politika I*, přel. Milan Mráz, Praha: OIKOYMENH, 1999, s. 51 (I, 1, 1253a3).

⁹ HOBBS, T., *Leviathan, aneb Látka, forma a moc státu církevního a politického*, c. d., s. 89 (XIII, 8).

¹⁰ Tamtéž, s. 118 (XVII, 4).

¹¹ Tamtéž, s. 120 (XVII, 13).

¹² SKINNER, Q., *O státě*, c. d., s. 79.

¹³ Tamtéž, s. 77.

¹⁴ HOBBS, T., *Leviathan, aneb Látka, forma a moc státu církevního a politického*, c. d., s. 120 (XVII, 13).

prospěch a autorizuješ veškeré jeho jednání.¹⁵ Tímto nastává akt autorizace zastupitele, jenž spočívá v tom, že suverénovi „poskytujeme pravomoc hovořit a jednat naším jménem.“¹⁶

Takto sjednocené množství lidí nazývá Hobbes státem (*commonwealth, civitas*) a charakterizuje ho též jako velkého Leviathana.¹⁷ Hobbes jej definuje jako osobu, „kterou vzájemnými úmluvami jednoho s druhým prohlásilo za autora svých činů velké množství lidí, a to za tím účelem, aby použila sílu a prostředky jich všech, jak považuje za vhodné, pro jejich mír a společnou obranu.“¹⁸

1.2 Suverenita státu

Nositelem této osoby se stává suverén, jenž se stejně jako stát rodí uzavřením společenské smlouvy. Všichni ostatní jsou poddanými. „Každý jednotlivec se stává autorem všeho, co suverén učiní.“¹⁹ A to proto, že každý jednotlivec přenesl svoji suverenitu na suveréna, který jej zastupuje. Aktem zmocnění tedy přijímáme odpovědnost za slova a skutky suveréna, jako kdyby byly naše vlastní.²⁰

Je však velmi důležité si uvědomit, že Hobbes kategoricky odlišuje stát od suveréna a sjednoceného davu. Stát jako instituce přesahuje život každého poddaného, stejně tak jako osoby suveréna. Lidé přicházejí na svět a umírají.²¹

V nepřítomnosti suveréna je však stát neschopen obstát. Nemůže totiž jednat vlastním jménem a není možné, aby někdo jiný jednal jeho jménem. Stát je ve své existenci závislý na tom, že se určité množství lidí rozhodlo zmocnit jednoho člověka či jedno shromáždění, aby stát zastupovalo.²²

Co se týče pravomocí suveréna, nemají poddaní v první řadě právo měnit formu vlády. Tedy nemohou zavrhnout nově nastolenou vládu a vrátit se zpět do přirozeného stavu, a to proto, že nemohou uzavírat nové dohody bez svolení suveréna. Stejně tak nemohou být vůči suverénovi neposlušní, protože suverén jedná z jejich pověření a byli by takto sami proti sobě.²³

¹⁵ Tamtéž, s. 120 (XVII, 13).

¹⁶ SKINNER, Q., *O státě*, c. d., s. 79.

¹⁷ Hobbes přejímá obraz Leviathana z Bible, kde Leviathan představuje obrovitého vodního tvora či zvíře, které je mnohem silnější než jakékoli jiné. Hobbes nazývá stát Leviathanem patrně pro jeho velkou moc nad jednotlivci, která v nich vyvolává strach.

¹⁸ HOBBS, T., *Leviathan, aneb Látka, forma a moc státu církevního a politického*, c. d., s. 120–121 (XVII, 13).

¹⁹ Tamtéž, s. 124 (XVIII, 6).

²⁰ SKINNER, Q., *O státě*, c. d., s. 79.

²¹ Tamtéž, s. 81.

²² Tamtéž.

²³ HOBBS, T., *Leviathan, aneb Látka, forma a moc státu církevního a politického*, c. d., s. 122 (XVIII, 3).

Hobbes dále říká, že suverén nemůže nikdy pozbýt svého postavení. Jak totiž bylo zmíněno výše, společenskou smlouvu mezi sebou uzavírají jednotlivci a suverén není jednou ze smluvních stran.²⁴ Jde tedy o takzvanou smlouvu ve prospěch třetí osoby, a proto nemůže suverén nikdy tuto úmluvu porušit.

Hobbes má za to, že je každý jednotlivec povinen „respektovat mínění většiny, která suveréna ustavila.“²⁵ Je tedy zapotřebí, aby každý souhlasil s tím, co suverén učiní. Pokud by však jednotlivec nesouhlasil, hrozí mu trest smrti. Žádný poddaný také nesmí vinit suveréna z nespravedlnosti. Každý je totiž autorem jednání suveréna. A v tomto případě nikdo nemůže protestovat proti vlastním činům.²⁶

Výkon moci suveréna je obecně určován dvěma úkoly: udržováním míru dovnitř společenství a jeho obranou navenek.²⁷ Ve všem, co se těchto dvou úkolů netýká, je poddaný svobodný. Může si například volit zaměstnání, výchovu svých dětí nebo stravu a podobně.

Jedním z důsledků tohoto pověření je, že suverén může rozhodovat o tom, jaké nauky a názory mír podporují a jaké se mu přičí.²⁸ S tím také souvisí suverénovo právo cenzury. Suverén je buď sám cenzorem, nebo má právo určit někoho jiného, kdo by toto právo vykonával.²⁹

Suverén má rovněž právo soudit, rozhodovat spory a rozhodovat o tom, za jakých okolností se vyplatí vést války a za jakých okolností je vhodné „uzavírat mír s jinými národy a státy.“³⁰ Kromě toho si suverén vybírá své rádce a úředníky. Mezi jeho další pravomoci spadá i právo „odměňovat poddané bohatstvím nebo poctami, anebo postihovat tělesnými či peněžními tresty.“³¹

Výše zmíněná práva představují podstatu suverenity. Hobbes zdůrazňuje, že se jedná o práva, která jsou „nepřenosná a nedělitelná.“³² Hobbes se touto myšlenkou silně staví proti představě o dělbě moci, na které stojí dnešní moderní demokratické státy. Obává se totiž s ohledem na občanskou válku v Anglii, že rozdělení těchto práv například mezi krále a parlament by vedlo k rozvratu společenského zřízení.³³

²⁴ HOBBS, T., *Leviathan, aneb Látka, forma a moc státu církevního a politického*, c. d., s. 122 (XVIII, 4).

²⁵ CHOTAŠ, J., *Práva a povinnosti suveréna u Hobbese*, c. d., s. 31.

²⁶ HOBBS, T., *Leviathan, aneb Látka, forma a moc státu církevního a politického*, c. d., s. 124 (XVIII, 6).

²⁷ Tamtéž, s. 124 (XVIII, 8).

²⁸ Tamtéž, s. 124–125 (XVIII, 9).

²⁹ CHOTAŠ, J., *Práva a povinnosti suveréna u Hobbese*, c. d., s. 32.

³⁰ HOBBS, T., *Leviathan, aneb Látka, forma a moc státu církevního a politického*, c. d., s. 126 (XVIII, 12).

³¹ Tamtéž, s. 126 (XVIII, 14).

³² Tamtéž, s. 127 (XVIII, 16).

³³ Hobbes tímto kritizuje státní uspořádání v Anglii před vypuknutím občanské války v letech 1642–1651. Před vypuknutím války spočívala suverenita státu v rukou krále a parlamentu. Po nástupu Karla I. na trůn ovšem

Hobbes se zabývá i povinnostmi suveréna. Hlavním úkolem suveréna je pečovat o bezpečí poddaných³⁴ a zajišťovat mír ve státě prostřednictvím dobrých zákonů a učení. Suverén je dále povinen udržet si všechna svá práva, o nichž bylo pojednáno výše. S tím souvisí i povinnost suveréna seznamovat své poddané s těmito právy, jelikož neznalost poddaných by mohla vést k jejich odporu. Hobbes také požadoval po suverénovi rovné zacházení se všemi poddanými, tedy bez ohledu na jejich příslušnost k rozdílným stavům.³⁵

Závěrem lze říci, že „autorita suveréna je absolutní (není omezována žádnými podmínkami), trvalá (není mu svěřena na přechodnou dobu) a nedělitelná (nedělí se na různé osoby a instituce).“³⁶ Jedná se tedy podle Hobbese o nutnou instituci moderního státu, jejíž přítomnost vede k nastolení míru mezi lidmi.

Dozvěděli jsme se tedy, že základní moderní teorií státu je teorie Thomase Hobbese. Stát není přirozenou institucí, ale je třeba ho ustavit, aby zajišťoval ochranu dovnitř státu a ochraňoval společenství navenek. Nejvýznamnější vlastností státu je jeho suverenita, jež spočívá v jednotě práv a povinností suveréna. Na Hobbesovu teorii státu navázalo několik dalších myslitelů, z nichž je v naší souvislosti nejdůležitější Jean–Jacques Rousseau.

přišla změna, jelikož král přestal respektovat postavení parlamentu. Mezi oběma stranami nastal konflikt, jenž vyústil v popravu krále.

³⁴ HOBBS, T., *Leviathan, aneb Látka, forma a moc státu církevního a politického*, c. d., s. 231 (XXX, 1).

³⁵ Tamtéž, s. 238 (XXX, 15).

³⁶ CHOTAŠ, J., *Práva a povinnosti suveréna u Hobbese*, c. d., s. 36.

2 Pojetí státu u Jeana–Jacquese Rousseaua

Obsahem druhé kapitoly je pojetí státu u Jeana–Jacquese Rousseaua. Kapitola nejdříve představuje Rousseauovu formulaci společenské smlouvy. V další části se zabývá pojetím obecné vůle a na závěr přibližuje roli zákonů a zákonodárce.

2.1 Formulace společenské smlouvy

Stěžejním momentem pro Rousseauovo pojetí státu je — podobně jako u Hobbesa — myšlenka společenské smlouvy (*pacte social*).

Rousseau uvádí svůj spis myšlenkou připouštějící existenci společenského řádu, jenž představuje základ všech ostatních práv. Klade si však otázku, odkud takový řád pochází. Je přesvědčen o tom, že společenský řád je založen na úmluvách či dohodách.³⁷ Pokouší se o vysvětlení takových mezilidských vztahů, jakými jsou paternalismus, právo silnějšího a otroctví, jež jsou z části založeny na přirozenosti, z části na zdánlivé dohodě. Následně však Rousseau ukazuje, že na takových úmluvách nelze společenský řád založit.

Podle Rousseaua se lidé původně nacházejí v přirozeném stavu. Přesněji žijí „v jakémisi animálním stavu, bez rozumu, vlastnictví a společnosti.“³⁸ Jedná se o stav, jenž je typický neustálými konflikty kvůli individuálním zájmům jednotlivců.³⁹ Lidé však podle Rousseaua dospěli do takového stadia vývoje, že již není možné v tomto přirozeném stavu setrvat. Dokonce říká, že: „lidský druh by zahynul, kdyby nezměnil svůj způsob života.“⁴⁰

Proto se Rousseau snaží nalézt východisko z tohoto konfliktního stavu. Hledá takové sdružení lidí, v němž bude možné chránit majetek každého jednotlivce a zároveň jeho život. Přitom však musí být zachována svoboda každého jednotlivce. Cílem tedy je „nalézt formu sdružení, které by bránilo a ochraňovalo vši společnou silou osobu a majetek každého člena, a podle níž by každý poslouchal jenom sama sebe, i když se sloučí se všemi, a zůstával svobodným jako dříve.“⁴¹

Právě uzavřením společenské smlouvy jednotlivci přecházejí z přirozeného stavu do stavu občanského. Důsledkem tohoto přechodu je, že se lidské jednání stává morální, nikoli

³⁷ ROUSSEAU, J.–J., *O společenské smlouvě neboli o zásadách státního práva*, přel. Jarmila Veselá, Dobrá Voda: ALEŠ ČENĚK, 2002, s. 12–13.

³⁸ KUČERA, R., *J. J. Rousseau aneb sloučení přirozených a občanských svobod*, rukopis, s. 6.

³⁹ Tamtéž, s. 14.

⁴⁰ ROUSSEAU, J.–J., *O společenské smlouvě neboli o zásadách státního práva*, c. d., s. 23.

⁴¹ Tamtéž, s. 34.

instinktivní, jak tomu bylo v přirozeném stavu.⁴² Z nejistého a kolísavého způsobu života se stává život lepší a bezpečnější.⁴³

Co se týče společenské smlouvy, lze říci, že představuje moment, při němž dochází ke sjednocení individuálních vůlí, které dává vzniknout obecné vůli. Rousseau akt smlouvy formuluje následovně: „Každý z nás dává svou osobu a všechnu svou moc pod nejvyšší řízení obecné vůle; a přijímáme zároveň každého člena jako nedělitelnou část celku.“⁴⁴ Jedná se tedy o takový typ závazku, díky kterému vzniká politická moc „na základě smluvního spojení svobodných a rovnoprávných subjektů.“⁴⁵

Podstata společenské smlouvy – obdobně jako u Hobbese – spočívá v tom, že se každý jednatel vzdá všech svých subjektivních práv a současně své moci ve prospěch nově vznikajícího společenství. Právě proto, že se každý jednatel vzdá svých práv, sjednocují se individuální vůle ve vůli obecnou.⁴⁶

Každý jednatel společenskou smlouvou ztrácí přirozenou svobodu a na oplátku získává svobodu občanskou a také „vlastnické právo ke všemu, co má.“⁴⁷ Obdobným způsobem chápe vznik vlastnického práva Hobbes. Uzavřením společenské smlouvy z jednotlivců vzniká právnícké a mravní těleso (*corps moral*), které tím získává svou jednotu a svůj život. Lze tedy říci, že s uzavřením společenské smlouvy vzniká suverén jako moc, politická moc sama a „společenství těch, kdo smlouvu uzavírají.“⁴⁸

Rousseau nazývá toto sjednocení republikou či státním tělesem, které je „svými členy nazýváno státem, když je pasivním, suverénem, když je aktivním, mocností, když se přirovnává k sobě podobným.“⁴⁹ Dodává, že výše zmíněným sdružujícím aktem vzniká závazek mezi celkem a jednotlivci. Dochází tedy k tomu, že „každý jedinec uzavírají téměř smlouvu sám se sebou, je vázán ve dvojím směru: totiž jako člen vlády vůči jednotlivcům a jako člen státu vůči suverénu.“⁵⁰ Rousseau totiž chápe státní těleso jako formu přímé demokracie, kde se občané mohou stát členy vlády, a tím i nadřizenými svých spoluobčanů. Zároveň jsou občané jako členové státu podřízeni svému suverénovi.

⁴² KUČERA, R., *J. J. Rousseau aneb sloučení přirozených a občanských svobod*, c. d., s. 14.

⁴³ ROUSSEAU, J.–J., *O společenské smlouvě neboli o zásadách státního práva*, c. d., s. 43.

⁴⁴ Tamtéž, s. 25.

⁴⁵ KUČERA, R., *J. J. Rousseau aneb sloučení přirozených a občanských svobod*, c. d., s. 13.

⁴⁶ Tamtéž, s. 16.

⁴⁷ ROUSSEAU, J.–J., *O společenské smlouvě neboli o zásadách státního práva*, c. d., s. 30.

⁴⁸ KUČERA, R., *J. J. Rousseau aneb sloučení přirozených a občanských svobod*, c. d., s. 15.

⁴⁹ ROUSSEAU, J.–J., *O společenské smlouvě neboli o zásadách státního práva*, c. d., s. 26.

⁵⁰ Tamtéž, s. 27.

2.2 Svrchovaná moc

Aktem uzavření společenské smlouvy vzniká státní těleso, jež získává naprostou moc nad svými členy. Tato moc je nazývána svrchovanou mocí.

Rousseau upozorňuje na situaci, v níž může nastat, že suverén požádá své občany jednat určitým způsobem. V tomto okamžiku je každý občan povinen poslechnout. Souvisí s tím však určité omezení. Suverén totiž nikdy nesmí „zatížit občany žádným poutem, neúčinným společností.“⁵¹

Základními znaky svrchované moci jsou její nezcizitelnost, nedělitelnost, nezastupitelnost a to, že tato svrchovaná moc údajně nikdy nechybuje.⁵²

Svrchovaná moc je nezcizitelná proto, že se jedná o výkon obecné vůle. Rousseau upozorňuje, že vůle se na rozdíl od moci nikdy nedá předat nebo delegovat. Zdůrazňuje také, že jedině obecná vůle se může podílet na řízení státu, jenž usiluje o společné blaho všech svých členů. Společné blaho totiž představuje hlavní účel zřízení státu, a tedy společnost může existovat pouze tehdy, pokud se ve státě shodují veškeré zájmy týkající se tohoto společného blaha.⁵³

Stejně lze o svrchované moci hovořit jako o moci, která je nedělitelná. „Buď je vůle obecná, nebo není, buď je vůlí celku, nebo části.“⁵⁴ Tedy jakékoli dělení svrchované moci považuje Rousseau za velký omyl. Obdobně jako Hobbes totiž odmítá nauku o dělbě moci, jak se s ní setkáváme u Charlese de Montesquiea. Podle Rousseaua musí být všechny moci (zákonodárná moc, výkonná moc atd.) podřízeny obecné vůli, tedy jistému vyššímu principu.

2.3 Obecná vůle

Zcela zásadním pojmem v pojetí státu a v samotné formulaci společenské smlouvy je pojem obecné vůle (*volonté generale*). Podle Rousseaua má státní těleso jen jednu jedinou vůli a tou je právě vůle obecná směřující vždy k společnému zachování a obecnému blahu.⁵⁵ Obecná vůle je také podle něj vždy správná, a proto údajně nikdy nechybuje.

Pojem obecné vůle ale původně nepochází od samotného Rousseaua, nýbrž objevuje se už dříve v 17. století a sice v theologickém kontextu. Obecná vůle představovala „přirozenou

⁵¹ ROUSSEAU, J.-J., *O společenské smlouvě neboli o zásadách státního práva*, c. d., s. 40.

⁵² KUČERA, R., *J. J. Rousseau aneb sloučení přirozených a občanských svobod*, c. d., s. 16.

⁵³ ROUSSEAU, J.-J., *O společenské smlouvě neboli o zásadách státního práva*, c. d., s. 34.

⁵⁴ BAROŠ, J., *Suverenita u Rousseaua*, In: *Suverenita panovníka, lidu a státu v moderní politické filosofii*, rukopis, s. 47.

⁵⁵ ROUSSEAU, J.-J., *O společenské smlouvě neboli o zásadách státního práva*, c. d., s. 116.

kvalitu Boží vůle,⁵⁶ jež souvisela s jeho rozhodnutím o tom, kdo bude spasen a kdo nikoli. Naopak u Rousseaua je obecná vůle „uměle (výchovou) vytvořena proměnou přirozených egoistických sklonů člověka tak, aby tento byl zodpovědným členem politického společenství.“⁵⁷ K tomu je vyžadováno, aby měl občan určité žádoucí společenské mravy.

Obecná vůle musí být podle Rousseaua obecná jak ve svém předmětu, tak ve své podstatě, aby mohla být opravdu obecná. Jednak musí vycházet ze všech, aby mohla být obecnou pro všechny členy státního tělesa, jednak se stává obecnou na základě společného zájmu. Obecnou vůli u Rousseaua definuje její předmět, tj. společný zájem. Proto Rousseau říká, že „vůli činí obecnou ne tak počet hlasů jako společný zájem, který je spojuje.“⁵⁸ Přičemž obecná vůle nemusí být vždy jednomyslná.⁵⁹

Rousseau se též zamýšlí nad situací, v níž by se rozvolnila společná pouta. Takový moment by nastal tehdy, pokud by soukromé zájmy začaly převyšovat zájmy obecné. V takovém případě by se porušil i společný zájem. Obecná vůle jako taková by však setrvala, pouze by ji nikdo nehájil. Zůstává totiž „trvalá, nezměnitelná a čistá.“⁶⁰

Zajímavé je, že Rousseau vyzdvihuje politickou situaci v prostých a jednoduchých národech, jež jsou tvořeny především rolníky. Jedná se o taková společenství lidí, která jsou založena na stejnorodých mravech. Takoví rolníci podle Rousseaua řídí státní záležitosti „pod dubem“,⁶¹ kdy jeden z nich pouze pronese to, co již mysleli všichni ostatní. Rousseauovým záměrem totiž bylo odstranit z politiky konflikty vznikající jako důsledek pluralismu názorů, a tím chtěl nastolit politiku jako artikulaci obecné vůle. Odmítal také různé vychytralosti a výmluvnosti moderních států.⁶²

Je však velmi důležité odlišovat obecnou vůli od takzvané vůle všech, říká Rousseau. Tím se dostáváme k základnímu rozlišení tří typů vůlí. Rousseau ve svém myšlení totiž rozlišuje vůli individuální, vůli všech a vůli obecnou. V prvním případě se jedná o vůli sledující pouze zájmy jednotlivce. Druhým typem vůle je takzvaná vůle všech soustřeďující se na soukromé či partikulární zájmy, které vytvářejí souhrn jednotlivých vůlí jednotlivců. Posledním typem je vůle obecná, která, jak jsme již zmínili výše, sleduje zejména společný zájem.⁶³

⁵⁶ BAROŠ, J., *Suverenita u Rousseaua*, c. d., s. 46.

⁵⁷ BAROŠ, J., *Suverenita u Rousseaua*, c. d., s. 46.

⁵⁸ ROUSSEAU, J.-J., *O společenské smlouvě neboli o zásadách státního práva*, c. d., s. 41.

⁵⁹ Tamtéž, s. 35.

⁶⁰ Tamtéž, s. 118.

⁶¹ Tamtéž, s. 116.

⁶² Tamtéž.

⁶³ Tamtéž, s. 38.

2.4 O zákonech

Za akty obecné vůle považuje Rousseau zákony. Lze tedy říci, že svrchovaná moc spočívá především ve vydávání zákonů.⁶⁴ Rousseau přesněji říká, že je zapotřebí zákonů či úmluv, aby se v nově vzniklém státním tělesu mohla spojit práva a povinnosti. A jedině takovým způsobem může být nastolena spravedlnost ve svém účelu.

Rousseau také zdůrazňuje, že „předmět zákonů je vždy obecný.“⁶⁵ A je tedy zapotřebí, aby zákony pojímaly poddané jako celek, nikoli člověka jako jednotlivce. Zákony totiž musí vždy vycházet z lidu. Podle něj je jediným státem, který je takto řízen, republika. Jedná se o jediné legitimní zřízení.

Co se týče problematiky vzniku zákonů, hraje zde velmi významnou roli postava zákonodárce. Rousseau říká: „Není to úřad, není to svrchovaná moc.“⁶⁶ Zákonodárce je „ten, kdo vykládá obecnou vůli, interpretuje ji, přivádí občany k jejímu uvědomění a tím vlastně vytváří lid.“⁶⁷

Úkolem zákonodárce je měnit lidskou přirozenost, a tím činit z lidí svobodné a ctnostné bytosti.⁶⁸ Zákonodárce by však měl být někdo, kdo nespadá pod dané společenství, aby ho nezneužíval ve svůj prospěch. Jako příklady uvádí Rousseau Lykurga z antické Sparty a římské decemviri.⁶⁹ Zákonodárce je také někdo, komu nepřísluší zákonodárné právo, jelikož toto právo náleží pouze a jedině obecné vůli.

Závěrem Rousseau formuluje čtyři základní typy zákonů. Prvním typem zákonů jsou zákony státní zabývající se vztahy, které se podílejí na formě vlády. Druhým typem jsou občanské zákony soustřeďující se na vzájemné vztahy mezi občany. Vztah mezi občany a zákony upravují zákony trestní mající především sankční funkci.⁷⁰

Zvláštním typem zákonů jsou poté zvyky, mravy a zejména veřejné mínění lidí. Podle Rousseaua je tento typ zákonů tím nejdůležitějším. Vrývá se totiž do srdcí občanů a vytváří pravou podstatu ústavy daného státu. Hlavní úlohou je právě udržovat lid v duchu této ústavy. Rousseau si je však vědom toho, že tento typ zákonů je velmi často opomíjen, i přes to, že v něm spočívá úspěch všech ostatních typů zákonů.⁷¹

⁶⁴ KUČERA, R., *J. J. Rousseau aneb sloučení přirozených a občanských svobod*, c. d., s. 16.

⁶⁵ ROUSSEAU, J.-J., *O společenské smlouvě neboli o zásadách státního práva*, c. d., s. 47.

⁶⁶ Tamtéž, s. 51.

⁶⁷ KUČERA, R., *J. J. Rousseau aneb sloučení přirozených a občanských svobod*, c. d., s. 17.

⁶⁸ ROUSSEAU, J.-J., *O společenské smlouvě neboli o zásadách státního práva*, c. d., s. 50.

⁶⁹ Tamtéž, s. 51.

⁷⁰ Tamtéž, s. 65.

⁷¹ Tamtéž, s. 65–66.

Rousseau ve svých pozdějších spisech — *Návrh ústavy pro Korsiku* (1765) a *Úvahy o polské vládě* (1771) — vysvětluje, jak aplikovat jeho politické myšlenky na konkrétní politické poměry.⁷² Rousseauovým záměrem bylo vytvořit svobodnou a soběstačnou společnost. K tomu je však podle něj zapotřebí, aby se vytvořil homogenní lid, v němž by se nevyskytovaly velké rozdíly v majetku vedoucí k rozpadu společnosti. Současně Rousseau vyzdvihuje malé území Korsiky, jelikož se v malých komunitách lépe rozvíjejí ctnosti a patriotické smýšlení občanů.

Rousseau zastával přímou demokracii po vzoru antické obce, a proto doporučoval zachování správního členění Korsiky na tzv. pièves, z nichž by se pak vybrali jednotliví zástupci, jež by tvořili společné shromáždění.

V podobném duchu Rousseau doporučoval zachovat správní členění v Polsku na tzv. vojvodství. Na společných shromážděních by se pak diskutovalo o státních záležitostech a vedlo by to k tomu, že „by se všichni občané státu podíleli na výkonu nejvyšší moci, a tak by byla zajištěna politická rovnost.“⁷³ Z jednotlivých vojvodství by se pak posílali na celopolský sejm zástupci, kteří by byli vybaveni imperativním mandátem. Museli by se tak řídit tím, k čemu je společná shromáždění ve vojvodství zavázala a nikoli vlastním úsudkem.⁷⁴

Rousseau také velmi vyzdvihoval národní charakter a mravní zvyklosti států. Je zapotřebí tomu rozumět tak, že každý stát je ve svém národním charakteru odlišný od ostatních států, a proto je velmi důležité pěstovat tyto národní charaktery k zachování společnosti. Pouze prostřednictvím vzdělání je možné v lidech pěstovat patriotismus a „lásku k vlasti.“⁷⁵

Podobně jako u Hobbese, vzniká u Rousseaua stát na základě společenské smlouvy. U obou myslitelů se jednotlivec vzdá svých subjektivních práv a postoupí je nově vznikajícímu společenství. Na rozdíl od Hobbese však u Rousseaua vzniká při uzavření společenské smlouvy obecná vůle jako neosobní princip, jímž se pak společenství řídí. Na tento moment, jak uvidíme v dalším průběhu práce, pak navazuje Hegel. Rousseau poukazuje na důležitost mravů pro loajalitu občanů ke státu.

⁷² CHOTAŠ, J., *Rousseauův Návrh ústavy pro Korsiku a Úvahy o polské vládě*, rukopis, s. 1.

⁷³ Tamtéž, s. 3.

⁷⁴ Tamtéž, s. 6.

⁷⁵ Tamtéž.

3 Pojetí státu Georga Wilhelma Friedricha Hegela

Třetí kapitola pojednává o pojetí státu u Georga Wilhelma Friedricha Hegela.⁷⁶ První část kapitoly se zaměřuje na stát jako politický stát, přičemž podstatné je dělení státní moci na moc vladařskou, vládní a zákonodárnou. Druhá část kapitoly se zabývá státem jako vnějším státem, a tak pojednává o povaze občanské společnosti. Závěr kapitoly se pak věnuje státu jako mravnímu státu a zaměřuje se na samotnou Hegelovu definici státu.

3.1 Hegelovo trojí pojetí státu

Hegelovo pojetí státu představuje syntézu dvou myšlenkových tradic, a to antické a novověké. Z antické tradice Hegel přejímá myšlenku, že jednotlivec je původně tvor společenský, a proto mu z jeho přirozenosti náleží žít ve společnosti. Z novověké tradice pak myšlenku, jež stanovuje za základ státu svobodnou vůli.⁷⁷

Hegel oceňuje například Rousseaua za to, že za základ státu stanovil právě princip vůle, avšak kritizuje jej v tom, že samotnému pojmu vůle nevěnoval patřičnou pozornost a vůli spíše pojímá ve smyslu libovůle.⁷⁸

Hegel tedy ospravedlňuje existenci státu stejně jako novověcí představitelé společenské smlouvy z pojmu svobodné vůle. Přičemž vůle se stává skutečně svobodnou jedině ve svobodném státě. Pojem vůle je neodmyslitelně spjat s pojmem svobody, a to proto, že vůle je definována svobodou, stejně jako je vůle jedině svobodná. A lze tak říci, že svoboda vytváří substanci vůle.⁷⁹

Hegel přirovnává vztah vůle a svobody ke vztahu tělesa a jeho tíže, jenž nalzáme v přírodě. Každé těleso je určováno svou tíží. Stejně tak tomu je i u svobody a vůle. „Svoboda je totiž základním určením vůle, stejně jako je tíže základním určením tělesa.“⁸⁰

⁷⁶ Hegelova politická filosofie se dodnes setkává s řadou kritiky. Za prvé bývá Hegelovi vyčítáno, že se pokouší „o prométheovské zbožštění lidského rozumu.“ Za druhé bývá Hegel považován za původce totalitních společností. Tato kritika mnohdy pramení z nepřesného čtení a následného nepochopení jeho myšlenek. Rovněž může tento spor vyplývat i z Hegelova odlišného pojetí svobody. Hegel totiž staví výše nad-individuální svobodu společenství, nikoli svobodu jednotlivce. A je přesvědčen, že společenské mravy, zvyklosti a sdílený jazyk člověka podmiňují. MATĚJČKOVÁ, T., Hegelova praktická filosofie: kdo chce dosáhnout velkých věcí, musí se umět omezit, in: Čapek, J. (ed.), *Přístupy k etice*, Praha: FILOSOFIA, 2015, s. 113–114.

⁷⁷ CHOTAŠ, J., *Hegelova teorie mravního státu*, Filosofický časopis, 51, 2003, 2, s. 275.

⁷⁸ HEGEL, G. W. F., *Základy filosofie práva*, přel. Vladimír Špalek, Praha: ACADEMIA, 1992, s. 275 (Poznámka k § 258).

⁷⁹ Tamtéž, s. 43 (§ 4).

⁸⁰ Tamtéž, s. 44 (Dodatek k § 4).

Avšak tématem této práce je Hegelovo pojetí státu, a tak se na něj v následujícím výkladu zaměříme. Hegel ve svém díle *Základy filosofie práva* rozlišuje trojí pojetí státu.⁸¹ Prvním pojetím je stát jako politický stát, kde je ústředním motivem dělba státní moci. Druhé pojetí pak představuje stát jako vnější stát, jenž je tvořen občanskou společností. Posledním pojetím je pak stát jako mravní stát. Postupně si jednotlivá pojetí přiblížíme, přičemž nejobširněji se budeme zabývat politickým státem.

3.2 Stát jako politický stát

Stěžejním momentem politického státu je u Hegela princip dělby státní moci. Ta se skládá z vladařské moci (*fürstliche Gewalt*), vládní moci (*Regierungsgewalt*) a zákonodárné moci (*gesetzgebende Gewalt*).⁸²

Nicméně základním určením politického státu je podle Hegela substanciální jednota představující idealitu dvou momentů státu. První moment spočívá v tom, že jednotlivé složky státní moci nejsou nezávislé, nýbrž jsou podřízené ideji celku. Hegel přesněji říká, že „vycházejí z moci celku a jsou plynulými články celku.“⁸³ Dělbou státní moci tak lze připodobnit k živému organismu, v němž jednotlivé složky mají také svou nezastupitelnou úlohu, ale je vyžadována jejich vzájemná spolupráce.

Všeobecně však podle Hegela panuje přesvědčení, že jednotlivé složky státní moci musí být na sobě nezávislé a každá taková složka musí existovat absolutně samostatně. Jejich případný vztah je považován za vzájemné omezení. Obdobně chápal dělbu moci například John Locke.⁸⁴ Hegel se ale domnívá, že právě relativní samostatnost moci je důvodem k rozbití státu. Je přesvědčen, že existence státu bude zachována jedině tehdy, pokud jednotlivé složky státní moci, ač rozlišené, budou spolupracovat.^{85 86}

Druhý moment ideality státu poté stanovuje, že působnost státu je vázána na jednotlivce. Hegel ale zdůrazňuje, že ten, kdo bude ve státě vládnout, musí zastávat obecné zájmy, nikoli partikulární či individuální, jako jsou například zájmy určitých profesí nebo význačných jednotlivců. Státní funkce by neměly být ze své podstaty soukromým vlastnictvím.⁸⁷

⁸¹ CHOTAŠ, J., *Hegelova teorie mravního státu*, c. d., s. 290.

⁸² HEGEL, G. W. F., *Základy filosofie práva*, c. d., s. 305 (§ 273).

⁸³ Tamtéž, s. 310 (§ 276).

⁸⁴ Srov. LOCKE, J., *Druhé pojednání o vládě*, přel. Josef Král, Praha: SVOBODA, 1992, s. 115–125.

⁸⁵ HEGEL, G. W. F., *Základy filosofie práva*, c. d., s. 303-304 (Poznámka a dodatek k § 272).

⁸⁶ TAYLOR, CH., *Hegel*, New York: CAMBRIDGE UNIVERSITY PRESS, 1975, s. 439.

⁸⁷ HEGEL, G. W. F., *Základy filosofie práva*, c. d., s. 310–311 (§ 277).

Tato dvě určení, tedy dělba moci a výkon státních záležitostí, tvoří suverenitu státu.⁸⁸ Podle Hegela není suverenita ani mocí, ani libovůlí, nebo dokonce despotismem, s nímž bývá někdy ztotožňována. Je to spíše určitá vlastnost státu, jejímž účelem je jeho blaho. V mírovém stavu je úkolem suveréna upozorňovat partikulární sféry či strany státu na to, aby při uspokojování svých potřeb a zájmů, dbali také na zájmy celku. Naopak v případě stavu nouze je suverén tím, komu náleží rozhodnout o záchraně státu. Úkolem suveréna je tedy rozhodovat o odstraňování vnitřních konfliktů mezi jednotlivými partikulárními sférami, nebo rozhodnout o vyhlášení války.⁸⁹ Suverénem je u Hegela vladař, jenž je tedy tím, kdo bude o takových věcech rozhodovat.⁹⁰

Výjimečný stav je momentem, v němž se suverenita státu projevuje nejvíce. Podobné přesvědčení zastával například i německý právní teoretik Carl Schmitt, který ve svém díle *Politická theologie* říká: „Suverén je ten, kdo rozhoduje o výjimečném stavu.“⁹¹

Z Hegelova pojetí suverenity pak vyplývá i jeho kritika demokracie, kterou nepovažuje za vhodnou formu vlády. Princip demokracie spočívá v tom, že státní moc je odvozena od lidu. „Lid ale není žádnou jednolitou skupinou, nýbrž souborem jednotlivců s nejrůznějšími, často protichůdnými zájmy.“⁹² A proto považuje Hegel za zdroj státní moci spíše „pořádací rozum“,⁹³ nikoli lid jako takový.

3.2.1 Vladařská moc

První složkou státní moci je vladařská moc. Ústředním motivem této moci je u Hegela postava vladaře neboli monarchy. Překvapivě je monarcha ustavován do své funkce narozením, nikoli na základě svých znalostí a schopností, jak to Hegel požaduje například u vládních úředníků.⁹⁴ Tato část vladařské moci se zdá být problematická, a to zejména proto, že monarcha nemusí mít k výkonu své funkce patřičné znalosti, schopnosti a možná i odhodlání. Je tedy bezesporu vhodné položit si otázku, proč je tomu zrovna v případě monarchy takto.

Mezi základní monarchovy pravomoci řadí Hegel jeho pravomoc rozhodovat o státních záležitostech. Monarcha představuje ale pouze špičku v tomto rozhodování a je podle něj pouze

⁸⁸ HEGEL, G. W. F., *Základy filosofie práva*, c. d., s. 311 (§ 278).

⁸⁹ Tamtéž, s. 312 (Poznámka k § 278).

⁹⁰ Tamtéž, s. 313 (§ 279).

⁹¹ SCHMITT, C., *Politická theologie: čtyři kapitoly k učení o suverenitě*, přel. Jan Kranát a Otakar Vochoč, Praha: OIKOYMENH, 2012, s. 9.

⁹² NAVRÁTILOVÁ, O., *Pojem suverenity u Hegela*, In: Suverenita panovníka, lidu a státu v moderní politické filosofii, rukopis, s. 56.

⁹³ Tamtéž, s. 56.

⁹⁴ HEGEL, G. W. F., *Základy filosofie práva*, c. d., s. 317 (§ 280).

tím, kdo řekne své „ano,“ a proto jeho úloha nespočívá ve vydávání zákonů, nýbrž v jejich schvalování.⁹⁵

Moment rozhodování o státních záležitostech tedy spočívá v rukou jednotlivce. Taylor ale připomíná, že například v antickém světě neexistovala idea subjektivity či individuality, a vůdci či králové tak byli odkázáni při svých rozhodnutích k radám věštců či k různým znamením.⁹⁶ Tuto změnu, tedy to, že rozhodování o státních záležitostech náleží jednotlivci, lze považovat všeobecně za přínosnou. Rozhodování o chodu státu tak přísluší osobě s patřičnými znalostmi o daném společenství, nikoli iracionálním principům či silám. V této souvislosti ale zarazí, že je monarcha k těmto úkonům kvalifikován pouze svým původem a nikoli svými schopnostmi.

Podle Hegela má být monarcha nadstranický a má představovat skutečnou jednotu státu. Podobně jako dnešní presidenti by neměl zasahovat do partikulárních zájmů, do sféry „libovůle, účelů a mínění“⁹⁷ a nechat se vtahovat do případného souboje jednotlivých frakcí o moc ve státě.

K základním pravomocím monarchy také patří jmenování svých poradců a úředních orgánů. Jejich úloha spočívá zejména v předkládání státních záležitostí, o nichž je zapotřebí, aby monarcha rozhodl. Jeho poradci ho také seznamují s kontextem a souvisejícími zákony, které jsou k učinění rozhodnutí nezbytné.⁹⁸

Monarchovi dále náleží právo udílet milost zločincům. Hegel dokonce říká, že „právo udílet milost je jedno z nejvyšších uznání majestátu ducha.“⁹⁹ Monarcha má pravomoc měnit běh událostí, a proto uskutečněný zločin odpustit a zapomenout.¹⁰⁰

3.2.2 Vládní moc

Další složkou státní moci je vládní moc. Podle Hegela je jejím úkolem provádět a aplikovat vladařská rozhodnutí a udržovat existující zákony, zařízení a obecně prospěšné instituce. Vládní moc v sobě rovněž zahrnuje moc soudní a policejní, jíž se rozumí veřejná správa.¹⁰¹ Výkon vládní moci přísluší státním úředníkům a vyšším poradním úřadům, jež se sbíhají u monarchy.¹⁰² Účelem výkonu vládní moci je pak vytvořit orgán, který bude nezávislý

⁹⁵ HEGEL, G. W. F., *Základy filosofie práva*, c. d., s. 318 (Dodatek k § 280).

⁹⁶ TAYLOR, CH., *Hegel*, c. d., s. 440.

⁹⁷ HEGEL, G. W. F., *Základy filosofie práva*, c. d., s. 318 (§ 281).

⁹⁸ Tamtéž, s. 321 (§ 283, 284).

⁹⁹ Tamtéž, s. 321 (Poznámka k § 282).

¹⁰⁰ Tamtéž, s. 318 (§ 281).

¹⁰¹ Tamtéž, s. 323 (§ 287).

¹⁰² Tamtéž, s. 324 (§ 289).

na partikulárních či individuálních zájmech a budou jej tvořit ti, jež jsou své funkci plně oddaní.¹⁰³

Důležitým momentem vládní moci je dělba práce neboli dělba činností. Je totiž zapotřebí, aby každá oblast společenského života byla řízena jí odpovídajícím způsobem. Tedy organizace státních úřadů musí být rozčleněna na odvětví, která se zabývají specifickými oblastmi společenského života (například finance, obrana, školství a náboženství).¹⁰⁴

Podle Hegela jsou veškeré vládní činnosti již předem dané, a proto tu musí být někdo, kdo je vykonává. Tím jsou podle něj pouze jednotlivci. Mezi jednotlivci a samotným výkonem činností ale není žádná přirozená souvislost. Jednotlivci tak nejsou do svých funkcí určeni narozením, ale jsou do nich vybírání na základě svých znalostí a schopností. Hegel si uvědomuje, že kandidátů s vhodnými schopnostmi může být mnoho. Proto samotný výběr z těchto jednotlivců „přísluší vladařské moci jakožto rozhodující a suverénní moci státu.“¹⁰⁵ Každý jednatel je tímto aktem vázán k výkonu svých povinností. Za svou práci je placen a měl by v ní nalézat uspokojení.¹⁰⁶

Hegel se též zamýšlí nad možností zneužití vládní moci ze strany úřadů a státních úředníků. Zabezpečení před případným zneužitím moci spočívá už v samotné hierarchii úřadů a jejich odpovědnosti a také „v oprávnění obcí a korporací, jimiž je zasahování subjektivní libovůle do moci svěřené úředníkům omezováno.“¹⁰⁷

V této souvislosti Hegel vyzdvihuje roli mravního a myšlenkového vzdělání, čímž se prohlubuje schopnost nepodléhat vášním, smysl pro právo a mírnost chování. Říká totiž, že takové vzdělání je jediným způsobem pro to, aby se tyto vlastnosti staly součástí mravu státu, přesněji tedy mravního charakteru společnosti.¹⁰⁸ Hegel je přesvědčen, že pro výkon vládní moci je vhodný každý občan, ale je třeba, aby se vzdělával.¹⁰⁹

Na závěr Hegel dodává, že „členové vlády a státní úředníci tvoří hlavní část středního stavu, do kterého spadá vzdělaná inteligence a právní vědomí masy národa.“¹¹⁰

¹⁰³ TAYLOR, CH., *Hegel*, c. d., s. 441.

¹⁰⁴ HEGEL, G. W. F., *Základy filosofie práva*, c. d., s. 325 (§ 290).

¹⁰⁵ Tamtéž, s. 327 (§ 292).

¹⁰⁶ Tamtéž, s. 327 (§ 294).

¹⁰⁷ Tamtéž, s. 328 (§ 295).

¹⁰⁸ Tamtéž, s. 329 (§ 296).

¹⁰⁹ Hans-Georg Gadamer ve svém díle *Pravda a metoda I* přibližuje Hegelovo pojetí vzdělání (*Bildung*). Cílem vzdělání je podle Hegela učinit z jednotlivce obecnou duchovní bytost, a to tak, že se jednatel abstrahuje od své partikularity ve prospěch obecná. Podle něj je totiž nevzdělaný ten, kdo příliš lpí na své partikularitě. GADAMER, H.-G., *Pravda a metoda I: nárys filosofické hermeneutiky*, přel. David Mík, Praha: TRIÁDA, 2010, s. 28.

¹¹⁰ HEGEL, G. W. F., *Základy filosofie práva*, c. d., s. 329 (§ 297).

3.2.3 Zákonodárná moc

Poslední složkou státní moci je zákonodárná moc. Hegel vymezuje její podstatu následovně: „Zákonodárná moc se týká zákonů jako takových, pokud vyžadují dalšího určování.“¹¹¹ Politická ústava neboli spíše politické zřízení státu představuje u Hegela něco živého a neustále se vyvíjejícího. Proto je úkolem zákonodárné moci především zpřesňování zákonů s ohledem na neustálý vývoj. Hegel považuje proces konkretizace zákonů za důležitý.

Zákony jako takové jsou podle Hegela určovány dvěma momenty. V prvním momentu jde o to, co stát poskytuje svým občanům a čeho mají užívat. Druhý moment poté spočívá v tom, co mají naopak občané vykonávat pro stát.

V bližším určení zákonodárné moci Hegel poukazuje na provázanost jednotlivých mocí. V zákonodárné moci totiž podle Hegela působí jednak moment vladařské moci, jednak moment vládní moci,¹¹² přičemž moment vladařské moci spočívá především v tom, že základním úkolem zákonodárné moci je zpřesňování a vydávání zákonů, ovšem úkolem monarchie je takové zákony schvalovat.

Co se týče momentu vládní moci, Hegel zdůrazňuje, že státní úředníci by měli působit jakožto odborníci v jednotlivých oblastech společenského života, a to zejména proto, že jedině tak mohou být skutečnými odborníky na jednotlivé oblasti. Poté tak mohou působit jako odborní poradci v regulaci těchto oblastí.

Významné postavení v zákonodárné moci má i stavovský element, jehož posláním je řídit obecné záležitosti. Lze říci, že podstata formální svobody spočívá v tom, že je velmi důležité brát v potaz názory a myšlenky jednotlivců. Hegel ale připomíná, že lid jako takový neví, co chce.¹¹³ Z čehož vyplývá potřeba určité elity, která by rozhodovala v jeho prospěch.

Hegel odmítá myšlenku, aby se všichni lidé účastnili státních záležitostí, protože všichni jim nemusí řádně rozumět. Pro výkon státních záležitostí je důležité vyslyšet veřejné mínění a zároveň jej vychovávat. Ono veřejné mínění si však podle Hegela zaslouží nejen úctu, ale i opovržení. „Opovržení vzhledem k jeho konkrétnímu vědomí a projevu, úctu vzhledem k jeho bytostnému základu.“¹¹⁴ Vidíme tedy, že je důležité naslouchat veřejnému mínění, ale ne se jím zcela řídit.

Podle Hegela představují stavy zprostředkující orgány mezi vládou a lidem¹¹⁵ a také moment propojující oblast státu a občanské společnosti. Proto je jejich úkolem pečovat o

¹¹¹ HEGEL, G. W. F., *Základy filosofie práva*, c. d., s. 330 (§ 298).

¹¹² Tamtéž, s. 333 (§ 300).

¹¹³ Tamtéž, s. 334 (Poznámka k § 301).

¹¹⁴ Tamtéž, s. 348 (§ 318).

¹¹⁵ Tamtéž, s. 336 (§ 302).

obecný zájem státu, a to tak, že začlení partikulární zájmy zvláštních kruhů, tedy korporací a obcí, do sféry veřejného života.¹¹⁶

Jedině tak, že budou jednotlivci organizováni do stavů, může dojít ke skutečnému spojení obecného s tím, co je partikulární. Hegel totiž vyžaduje, aby jednotlivci nevystupovali jako samostatná individua, jelikož jediné „ve stavovském elementu zákonodárné moci dosahuje soukromý stav politického významu a působnosti.“¹¹⁷

Tento soukromý stav neboli stavovské shromáždění je u Hegela členěno do dvou komor¹¹⁸ po vzoru anglického parlamentu. Vyšší komoru tvoří stav založený na substanciálním vztahu a nižší komora je tvořena stavem založeným na zvláštních potřebách.

Stav založený na substanciálním vztahu neboli stav přirozené mravnosti tvoří především rolníci a vzdělaná část držitelů nemovitého majetku. Tento stav je založen na „přirozeném principu rodiny“,¹¹⁹ což znamená, že jak rolníci (nevolníci), tak majetková šlechta se do svého postavení rodí. Důležitým rysem stavu je dále finanční nezávislost reprezentantů na odměnách ze strany státu. Představitelé tohoto stavu jsou finančně nezávislí, a tak se mohou plně věnovat výkonu obecné služebnosti, aniž by usilovali o větší zisk či přízeň vládní moci nebo lidu.¹²⁰

Stav založený na zvláštních potřebách tvoří poslanci, kteří jsou delegováni do komory prostřednictvím příslušnosti ke korporacím (profesní příslušnost) či k obcím (místní příslušnost). Laicky lze říci, že z jednotlivých korporací či obcí se vyberou ti nejlepší kandidáti, kteří poté budou zastávat zájmy svých korporací či obcí. Podstatné však je, aby tito poslanci měli i širší rozhled a slepě nezastupovali pouze vlastní zájmy.

S postavou poslance pojí Hegel určité vlastnosti. Vyžaduje, aby každý poslanec „měl charakter, úsudek a vůli.“¹²¹ Vyzdvihuje tedy schopnost poslance rozhodnout se ve prospěch určité věci a zvláště to, aby tato svá rozhodnutí neměnil dle nahodilé libosti.

Úkolem představitelů horní a nižší komory je vytvořit společně se radící shromáždění. „Takový sraz má to určení, aby byl živým, navzájem se vzdělávajícím a přesvědčujícím, společně se radícím shromážděním.“¹²² V tomto momentě se Hegel vymezuje proti Rousseauovi. Rousseau byl totiž přesvědčen, že nejméně národy světa se moc radit nemusí, a to proto, že všichni schvalují to, co jeden z nich vysloví.¹²³

¹¹⁶ TAYLOR, CH., *Hegel*, c. d., s. 444.

¹¹⁷ HEGEL, G. W. F., *Základy filosofie práva*, c. d., s. 337 (§ 303).

¹¹⁸ Tamtéž, s. 344 (§ 312).

¹¹⁹ Tamtéž, s. 339 (§ 307).

¹²⁰ Tamtéž, s. 338–339 (§ 306).

¹²¹ Tamtéž, s. 342 (Dodatek k § 309).

¹²² Tamtéž, s. 341 (§ 309).

¹²³ ROUSSEAU, J.–J., *O společenské smlouvě neboli o zásadách státního práva*, c. d., s. 116.

Veškerá stavovská jednání mají být podle Hegela veřejná, což přispěje nejen k vzdělávání poslanců samotných, ale i k vzdělávání veřejnosti. Všeobecně totiž panuje myšlenka, že všichni už vědí, co je pro stát a lid dobré a při stavovských jednáních je to pouze vyslovováno. Hegel naopak říká, že v rámci stavovského jednání dochází k rozvíjení ctností či talentů, které poté mohou sloužit jako vzor.¹²⁴

Na závěr se potom Hegel zamýšlí nad svobodou veřejného sdělování, přičemž říká, že taková svoboda je zabezpečena prostřednictvím veřejných zákonů a nařízení. Tato zabezpečení veřejného sdělování „jednak zabraňují jeho výstřednostem, jednak tyto výstřednosti trestají.“¹²⁵

3.3 Stát jako vnější stát

V tomto okamžiku se dostáváme k druhému pojetí státu, které Hegel nazývá jako vnější stát nebo nouzový stát. Představuje jej sféra občanské společnosti (*Die bürgerliche Gesellschaft*), o které Hegel pojednává ve třetím díle *Základů filosofie práva*. Hegel se ve svém modelu občanské společnosti nechal inspirovat teoriemi významných britských politických ekonomů Adama Smitha a Jamese Steuarta.¹²⁶

Ovšem Hegel podrobuje toto pojetí státu kritice, a to zejména proto, že v této sféře jde vůli pouze o uspokojování individuálního blaha a opomíjí se vůle obecná a partikulární.¹²⁷ Jeho hlavním úmyslem je pak v této kapitole poukázat na „vzájemnou podmíněnost jednotlivce a společnosti.“¹²⁸ A tak poukázat na to, že stát není něco vnějšího vůči jednotlivci, nýbrž že je oblastí, kde se uskutečňuje svoboda.

3.3.1 Povaha občanské společnosti

Podle Hegela spočívá podstata občanské společnosti zejména na dvou základních principech. První princip spočívá v tom, že v ní každý jednatel sleduje své vlastní ekonomické účely či cíle. Ovšem může jich dosahovat pouze prostřednictvím dalších jednotlivců. Toto je podle Hegela principem druhým.¹²⁹ Doslovně říká, že „subsistence a blaho jednotlivce a jeho právní existence jsou spjaty se subsistencí, blahem a právem všech.“¹³⁰

¹²⁴ HEGEL, G. W. F., *Základy filosofie práva*, c. d., s. 344–345 (§ 314, Dodatek k § 315).

¹²⁵ Tamtéž, s. 349 (§ 319).

¹²⁶ TAYLOR, CH., *Hegel*, c. d., s. 432.

¹²⁷ NAVRÁTILOVÁ, O., *Stát a náboženství v Hegelově filosofii*, c. d., s. 89.

¹²⁸ Tamtéž.

¹²⁹ HEGEL, G. W. F., *Základy filosofie práva*, c. d., s. 219 (§ 182).

¹³⁰ Tamtéž, s. 220 (§ 183).

Hegel člení občanskou společnost na tři aspekty. První aspekt pojednává o systému potřeb (*Das System der Bedürfnisse*), druhý pak o právním systému (*Die Rechtspflege*) a třetí aspekt se zabývá policií a korporacemi (*Die Polizei und Corporation*), přičemž jak již bylo uvedeno výše, policie je u Hegela chápána ve smyslu veřejné správy.¹³¹

3.3.2 Systém potřeb

Každý jednatel zachovává svou existenci uspokojováním individuálních potřeb. Zvíře má na rozdíl od člověka omezený okruh potřeb, a tedy i omezený okruh prostředků k jejich uspokojování.

Naopak člověk se vyznačuje téměř neomezeným okruhem individuálních potřeb, k jejichž uspokojování nachází různé způsoby.¹³² Tím, že člověk tyto potřeby dále rozmnožuje a člení, vzrůstá vyšší potřeba společenské kooperace.

Hegel tak opět zdůrazňuje, že člověk uspokojující své potřeby současně uspokojuje potřeby ostatních jednatelů, aniž by o to původně usiloval.¹³³ Tím navazuje na tezi Adama Smithe o neviditelné ruce trhu.¹³⁴ Ten ve svém spisu *Pojednání o podstatě a původu bohatství národů* říká, že neviditelná ruka trhu představuje jistou obecnou abstrakci, jež spočívá právě v tom, že jednatel sledující své zájmy přispívá i k rozvoji zájmů společnosti.

Otázkou však je, jak člověk získává prostředky k uspokojování svých potřeb. Za tento způsob považuje Hegel práci¹³⁵ a v této souvislosti požaduje, aby byla občanská společnost členěna do tří stavů, o nichž bylo částečně pojednáno již v části o zákonodárné moci. Rozlišuje tedy substanciální stav, který tvoří zejména rolníci a držitelé nemovitého majetku, a stav živností, jenž je stavem řemeslníků a obchodníků.¹³⁶ Třetím stavem je pak obecný stav, jenž je tvořen vládními úředníky, a jedná se tak o byrokracii.¹³⁷

Taylor zdůrazňuje, že Hegel k členění společnosti používá spíše pojem stavu než třídy, a to proto, že vyzdvihuje svobodnou vůli jednatelce. Tím se vymezuje proti původní stavovské společnosti v tom smyslu, že dříve členství jednatelců ve stavech vznikalo narozením. Hegelovi jde ale o to, aby měl každý jednatel možnost se k členství v určitém stavu

¹³¹ HEGEL, G. W. F., *Základy filosofie práva*, c. d., s. 225 (§ 188).

¹³² Tamtéž, s. 226–228 (§ 190 a § 191).

¹³³ Tamtéž, s. 228 (§ 192).

¹³⁴ TAYLOR, CH., *Hegel*, c. d., s. 433.

¹³⁵ HEGEL, G. W. F., *Základy filosofie práva*, c. d., s. 230 (§ 196).

¹³⁶ Tamtéž, s. 234–235 (§ 203 a § 204).

¹³⁷ AVINERI, SH., *Hegel's Theory of the Modern state*, Cambridge: CAMBRIDGE UNIVERSITY PRESS, s. 158.

propracovat. Jednotlivec pak nezískává pouze společenský nebo ekonomický status, ale členství ve stavu určuje i jeho životní styl a mravní hodnoty.¹³⁸

3.3.3 Právní systém

K tomu, aby mohl systém potřeb fungovat, je zapotřebí existence jistého právního systému, jenž by kontroloval průběh ekonomických vztahů.

Podle Hegela je objektivní skutečností práva to, aby bylo vnímáno jako něco všeobecně platného, přičemž právo je považováno za zákon.¹³⁹ Zákony tak vyžadují, aby se staly všeobecně známými, jelikož jediné tak se dostanou do vědomí co největšího počtu jednotlivců a stanou se závazné a současně vynutitelné státní mocí.

Naopak za bezpráví Hegel považuje situace, kdy byly zákony vyvěšeny tak vysoko, aby je nemohl nikdo přečíst, jak to udělal Dionýsios tyran, nebo když jsou zákony zveřejňovány v rozsáhlých sbírkách, a dokonce v jiných jazycích, což způsobuje, že se s nimi mohou seznámit pouze ti, kdo mají patřičné vzdělání.¹⁴⁰

Hegel proto vyžaduje, aby byly veřejné zákoníky ve své podstatě jednoduché a uzavřené celky. Je však zapotřebí, aby se zákony v rámci reakce na vývoj společnosti proměňovaly.¹⁴¹ Jak již bylo uvedeno výše, tato role přísluší zákonodárné moci. Prosazování všeobecně známých zákonů přísluší podle Hegela veřejným soudům.

3.3.4 Policie a korporace

Posledním aspektem občanské společnosti je podle Hegela policie a korporace. Systém potřeb, tedy přesněji řečeno oblast uspokojování individuálních potřeb jednotlivců, vyžaduje dohled a péči ze strany veřejné moci, aby se zabránilo případným konfliktům v rámci ekonomických vztahů.¹⁴²

Úloha policie ale nespočívá pouze v ochraně jednotlivců, nýbrž „má se starat o pouliční osvětlení, stavbu mostů, stanovení cen zboží každodenní potřeby, jakož i o zdraví.“¹⁴³

¹³⁸ TAYLOR, CH., *Hegel*, c. d., s. 433.

¹³⁹ HEGEL, G. W. F., *Základy filosofie práva*, c. d., s. 239 (§ 211).

¹⁴⁰ Tamtéž, s. 245 (Poznámka k § 215).

¹⁴¹ Tamtéž, s. 246 (§ 216).

¹⁴² Tamtéž, s. 260 (§ 235).

¹⁴³ Tamtéž, s. 261 (Dodatek k § 236).

Občanská společnost má podle Hegela prostřednictvím veřejné správy možnost, přesněji dokonce povinnost zasahovat do výchovy dětí, co se týče jejich začleňování do společnosti, a to i proti libovůli jejich rodičů.¹⁴⁴

Veřejná správa má také omezovat negativní následky jako například chudobu, jež vyplývají z ekonomických vztahů. Je tak povinna zabezpečit své občany, tedy poskytnout jim jídlo či zabezpečení například ve veřejných chudobincích, ale současně může po občanech požadovat, aby se starali o svou subsistenci.¹⁴⁵

Korporace pak představují pomezí mezi občanskou společností a státem, jelikož jsou z nich jednotlivci delegováni do stavovského shromáždění, jež je orgánem zákonodárné moci státu.¹⁴⁶

3.4 Stát jako mravní stát

Nyní se dostáváme k poslednímu pojetí státu, jenž Hegel považuje za mravní stát. V úvodu oddílu pojednávajícího o státu Hegel definuje stát následovně: „stát je skutečnost mravní ideje – mravní duch, jakožto zjevná, sobě samé jasná, substanciální vůle, která se myslí a ví, a to, co ví a pokud to ví, vykonává. V mravu má svou bezprostřední existenci a v sebevědomí jednotlivce, v jeho vědění a činnosti, svou zprostředkovanou existenci, tak jako sebevědomí jednotlivce díky smýšlení, má v něm, jakožto své bytnosti, účelu a produktu své činnosti, svou substanciální svobodu.“¹⁴⁷

K tomu, abychom blíže pochopili jádro této poměrně složité myšlenky, je zapotřebí ozřejmit některé pojmy. „Mravní idea je pro Hegela metafyzická entita, která získává svoji realitu ve státě.“¹⁴⁸ Tuto mravní ideu pak charakterizuje Hegel jako substanciální vůli, jež představuje určitou kolektivní vůli celého společenství, tedy státu. Lze říci, že substanciální vůle má podobný charakter jako obecná vůle u Rousseaua. Je to jistá nadindividuální vůle, jíž si jsou jednotlivci utvářející toto společenství vědomi.

¹⁴⁴ HEGEL, G. W. F., *Základy filosofie práva*, c. d., s. 262 (§ 239).

¹⁴⁵ Tamtéž, s. 236 (§ 240).

¹⁴⁶ NAVRÁTILOVÁ, O., *Stát a náboženství v Hegelově filosofii*, c. d., s. 88.

¹⁴⁷ HEGEL, G. W. F., *Základy filosofie práva*, c. d., s. 274 (§ 257).

¹⁴⁸ CHOTAŠ, J., *Hegelova teorie mravního státu*, c. d., s. 284.

Mravem je pak podle Hegela určitý mravní charakter či mravní pravidla a zvyklosti daného společenství, jež si každý jednatel vstěpuje už od dětství v rámci procesu socializace.¹⁴⁹ Tato mravní pravidla dávají společenství skutečnou jednotu a určují, co se v rámci tohoto společenství smí a nesmí dělat.¹⁵⁰ Hegel tak zdůrazňuje, že stát není pouze politickou institucí, nýbrž že představuje mravní společenství.

Pojem substanciální vůle pak Hegel dále rozvíjí v následujícím paragrafu, kdy říká, že: „stát je jakožto skutečnost substanciální vůle, kterou má ve zvláštním sebevědomí povýšeném do své obecnosti, tím, co je o sobě a pro sebe rozumné.“¹⁵¹ Z tohoto je pak zapotřebí chápat stát „jako jednotu rodiny a občanské společnosti.“¹⁵²

Podle Avineriho je smýšlení o státu v souvislosti se sférou rodiny a občanské společnosti zcela zásadní. Rodinu chápe jako sféru partikulárního altruismu,¹⁵³ tedy sféru, kde jednotlivci nejednají ve svůj prospěch, ale ve prospěch ostatních členů tohoto společenství, poněvadž základním principem rodiny je láska.¹⁵⁴ Otec tak například pracuje proto, aby jeho děti měly šanci se vzdělávat. Obdobně jako stát usiluje rodina o jisté obecno, ale na rozdíl od něho pouze v omezeném rozsahu.

Sféra občanské společnosti je pak podle Avineriho sférou univerzálního egoismu, který spočívá zejména v uspokojování individuálních ekonomických cílů a účelů. Jednotlivci se navzájem považují pouze za prostředky k jejich uspokojování.¹⁵⁵ „Občanská společnost se shoduje se státem v tom, že v ní dochází k sebeorganizaci a k zájmu o správu obecných záležitostí.“¹⁵⁶ Nicméně Hegel odmítá občanskou společnost považovat za stát kvůli tomu, že usiluje pouze o individuální zájmy, nikoli o obecné či partikulární.¹⁵⁷

3.4.1 Patriotismus

V mravním pojetí státu vyzdvihuje Hegel politické smýšlení neboli patriotismus. Tím se obvykle míní pouhá „naladěnost k mimořádným obětem a jednáním.“¹⁵⁸

¹⁴⁹ Každý jednatel se tak již od narození vydává na cestu vzdělání, jelikož si osvojuje řeč, mravy a zvyklosti daného společenství. Tím se postupně odpoutává od své přirozenosti, a to proto, že se stává součástí světa, který lidé vytvořili svou řečí a svými mravy. In: GADAMER, H.–G., *Pravda a metoda I: nárys filozofické hermeneutiky*, c. d., s. 30.

¹⁵⁰ NAVRÁTILOVÁ, O., *Stát a náboženství v Hegelově filozofii*, c. d., s. 94.

¹⁵¹ HEGEL, G. W. F., *Základy filozofie práva*, c. d., s. 274 (§ 258).

¹⁵² CHOTAŠ, J., *Hegelova teorie mravního státu*, c. d., s. 285.

¹⁵³ AVINERI, S., *Hegel's Theory of the Modern State*, c. d., s. 134.

¹⁵⁴ CHOTAŠ, J., *Hegelova teorie mravního státu*, c. d., s. 286.

¹⁵⁵ AVINERI, S., *Hegel's Theory of the Modern State*, c. d., s. 134.

¹⁵⁶ CHOTAŠ, J., *Hegelova teorie mravního státu*, c. d., s. 287.

¹⁵⁷ AVINERI, S., *Hegel's Theory of the Modern State*, c. d., s. 133–134.

¹⁵⁸ HEGEL, G. W. F., *Základy filozofie práva*, c. d., s. 287 (Dodatek k § 268).

U Hegela je ale patriotismus spíše důvěrou či vědomím, „že můj substanciální a zvláštní zájem je zachován a obsažen v zájmu a účelu druhého (zde státu) jakožto ve vztahu ke mně jako jednotlivci – čímž právě tento druhý bezprostředně není pro mne druhým a já jsem v tomto vědomí svobodný.“¹⁵⁹ Stát tak není institucí omezující svobodu jednotlivců, nýbrž je oblastí, kde mohou být plně svobodní a současně se v něm zachovávají všechny jejich substanciální a partikulární zájmy.

Nevzdělaní lidé si podle Hegela velmi libují ve výtkách a kritice, místo toho, aby se zaměřili na to, co je pozitivní. Nemusejí si být vědomi toho, co opravdu chtějí, a dokonce si ani nemusejí uvědomovat to, že bezpečí, jež se stalo již zvykem, tu také nemusí být. Podle Hegela to není moc, jež udržuje stát pohromadě, nýbrž je to smysl pro řád, který mají všichni jednotlivci jej vytvářející.¹⁶⁰ Smysl pro řád je tak nutnou podmínkou k zachování státu.

¹⁵⁹ HEGEL, G. W. F., *Základy filosofie práva*, c. d., s. 287 (§ 268).

¹⁶⁰ Tamtéž, s. 288 (Dodatek k § 268).

Závěr

Záměrem předkládané bakalářské práce bylo představit pojetí státu u G. W. F. Hegela a zaměřit se na to, na jakých základech tento stát stojí a zda je skutečně oprávněné nazývat Hegela obhájcem pruského státu. Práce rovněž poskytla pojetí státu u Hegelových předchůdců Thomase Hobbesa a Jeana–Jacquese Rousseaua, přičemž úmyslem této analýzy bylo následné srovnání jejich koncepcí. Nyní je tedy příležitost pro vzájemné porovnání a zdůraznění vzájemných podobností či odlišností.

Hobbes a Rousseau jsou teoretiky společenské smlouvy. Stát u nich vzniká na základě spojení jednotlivců do kolektivu a podřízení společné moci. Hegel teorii společenské smlouvy obecně odmítá. Chceme-li stát budovat na racionálních základech, musíme podle Hegela pátrat po tom, co je v existujícím státě a jeho institucích racionální, a to se snažit rozvíjet.¹⁶¹ Je třeba se snažit navazovat na existující instituce (občanská společnost, monarcha apod.) a mravy, a ty dále upevňovat například pomocí výchovy.

Hobbes bývá někdy považován za teoretika absolutistického státu, avšak tuto interpretaci jeho politického myšlení lze považovat za chybnou. Hobbes je totiž naopak zastáncem liberálního pojetí v tom smyslu, že usiluje o silný stát pouze v oblasti obrany. Hlavním úkolem státu je zajišťovat ochranu státu dovnitř, tedy zachovávat mír mezi jednotlivci, a současně i navenek vůči ostatním státům. Do ostatních oblastí společenského života nepřísluší suverénovi zasahovat. V těchto ostatních oblastech je každý jedinec svobodný, a tak nelze stát považovat za výrazné omezení jeho svobody. Avšak Hegel usiluje o silný stát ve smyslu mravního společenství. Stejně jako Rousseau vyzdvihuje kolektivní mravy a zvyklosti společenství, které zasahují do všech jeho sfér. Je zapotřebí, aby stát rozvíjel ve svých občanech patriotismus jako důvěru lidí ve stát a jeho politiku. Důvěra ve stát má u lidí přejít ve zvyk a instituce ve státě mají občany k této důvěře vychovávat.

Rousseau jako zastávce přímé demokracie po vzoru antické obce usiluje o to, aby se státních záležitostí účastnili všichni občané státu. Podle Hegela se na výkonu státních záležitostí mohou podílet pouze ti, kteří politice rozumí a mají k tomu patřičné znalosti a schopnosti. Je tedy zapotřebí lidi vzdělávat, k čemuž mohou posloužit například veřejná zasedání stavovského shromáždění.

Rousseau současně vyžadoval u států jako Korsika nebo Polsko, aby se zachovalo správní členění státu na správní obvody, za které se pak vybraní zástupci účastnili společných shromáždění, jež sloužila jako prostor k diskusi ohledně chodu státu. Naopak Hegel se vymezil

¹⁶¹ SINGER, P., *Hegel*, přel. Jaromír Loužil, Praha: ARGO, 1995, s. 50.

vůči myšlence demokracie, tedy myšlence, že zdrojem státní suverenity je lid. Zastával takzvané etatistické pojetí státu, jež odmítá lid jako zdroj státní suverenity a na místo toho považuje za nositele státní moci stát a jeho instituce. Přesněji u Hegela je suverénem monarcha.

Co se týče politické organizace státu, Hegel velmi apeluje na strukturovanost státu do institucí, jež jsou výrazem lidských potřeb. Prosazuje, aby se lid organizoval do stavů, z nichž jsou jednotlivci vybíráni do různých státních funkcí, například funkce poslance. Hegelovým ideálem bylo, aby si lidé uměli většinu svých osobních záležitostí vyřešit sami (například partnerské, obchodní či sousedské neshody). Není tak podle něj zapotřebí těmito záležitostmi zatěžovat stát. V tomto ohledu lze vyzdvihnout Hegelovu modernost.

Z výkladu poskytnutého předkládanou bakalářskou prací je patrné, že Hegelova koncepce státu je mnohem komplexnějšího charakteru, než je tomu u Hobbese či Rousseaua. Proto je mi Hegelova koncepce bližší. Velmi oceňuji myšlenku státu jako mravního společenství. Podle mého názoru je velmi důležité, obzvláště v dnešní době, uvědomovat si hodnoty, na nichž je naše západní společnost založena.

Původním záměrem bylo obohatit práci o samostatnou kapitolu pojednávající o přínosu Hegelovy politické filosofie podle kanadského filosofa Charlese Taylora. Ovšem v průběhu práce došla autorka k závěru, že se jedná o natolik rozsáhlé téma, že by bylo zapotřebí většího rozsahu a hlubší analýzy k jeho zpracování, a proto byla tato kapitola v bakalářské práci vynechána. Na Taylorovu interpretaci Hegelovy politické filosofie jsme poukázali alespoň v některých pasážích.

Je patrné, že Hegel nebyl obhájcem tehdejšího pruského státu. Přes některé podobnosti se jeho pojetí státu od tehdejšího Pruska odlišuje. Zmíníme zejména tři body. V tehdejším Prusku neexistoval fungující parlament, a tak byl panovník spíše panovníkem absolutistickým. Ovšem Hegel vyzdvihoval roli parlamentu neboli stavovského shromáždění po vzoru Anglie, a z toho vyplývalo i omezení monarchových pravomocí. Hegel byl rovněž zastáncem politických svobod, například svobody vyjadřování.¹⁶²

Hegel neobhajoval stávající pruský stát, ale požadoval jeho reformy shora, tj. pomocí vzdělání občanů či poddaných. Právě v obhajobě mravního státu, tj. státu založeného na určitých společných hodnotách, by nás mohl Hegel inspirovat i dnes.

¹⁶² SINGER, P., *Hegel*, c. d., s. 55.

Bibliografie

Primární literatura

ARISTOTELÉS, *Politika I*, přel. Milan Mráz, Praha: OIKOYMENH, 1999, 160 s.

HEGEL, G. W. F., *Základy filosofie práva*, přel. Vladimír Špalek, Praha: ACADEMIA, 1992, 378 s.

GADAMER, H.–G., *Pravda a metoda I: nárys filosofické hermeneutiky*, přel. David Mík, Praha: TRIÁDA, 2010, 416 s.

HOBBS, T., *Leviathan aneb Látka, forma a moc státu církevního a politického*, přel. Karel Berka, Praha: OIKOYMENH, 2009, 513 s.

LOCKE, J., *Druhé pojednání o vládě*, přel. Josef Král, Praha: SVOBODA, 1992, 184 s.

ROUSSEAU, J. J., *O společenské smlouvě neboli o zásadách státního práva*, přel. Jarmila Veselá, Dobrá Voda: ALEŠ ČENĚK, 2002, 160 s.

SCHMITT, C., *Politická theologie: čtyři kapitoly k učení o suverenitě*, přel. Jan Kranát a Otakar Vochoč, Praha: OIKOYMENH, 2012, 54 s.

Sekundární literatura

- AVINERI, S., *Hegel's Theory of the Modern State*, Cambridge: CAMBRIDGE UNIVERSITY PRESS, 1972, 268 s.
- BAROŠ, J., Suverenita u Rousseaua, In: *Suverenita panovníka, lidu a státu v moderní politické filosofii*, rukopis, s. 38–53.
- ČAPEK, J., et al., *Přístupy k etice II*, Praha: FILOSOFIA, 2015, 298 s.
- CHOTAŠ, J., *Hegelova teorie mravního státu*, Filosofický časopis, 51, 2003, 2, s. 275–291.
- CHOTAŠ, J., Práva a povinnosti suveréna u Hobbese, In: *Suverenita panovníka, lidu a státu v moderní politické filosofii*, rukopis, s. 25–37.
- CHOTAŠ, J., *Rousseauův Návrh ústavy pro Korsiku a Úvahy o polské vládě*, rukopis, 10 s.
- KUČERA, R., *J. J. Rousseau aneb sloučení přirozených a občanských svobod*, rukopis, 30 s.
- NAVRÁTILOVÁ, O., Pojem suverenity u Hegela, In: *Suverenita panovníka, lidu a státu v moderní politické filosofii*, s. 54–69.
- NAVRÁTILOVÁ, O., *Stát a náboženství v Hegelově filosofii*, Praha: OIKOYMENH, 2015, 207 s.
- SINGER, P., *Hegel*, přel. Jaromír Loužil, Praha: ARGO, 1995, 129 s.
- SKINNER, Q., *O státě*, přel. Jakub Jinek, Praha: OIKOYMENH, 2012, 119 s.
- TAYLOR, CH., *Hegel*, New York: CAMBRIDGE UNIVERSITY PRESS, 1975, 580 s.